

ГУМАНІТАРНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра «Історія та українознавство»

В.М. Щербак

**СВІТОВА ПОЛІТИКА І МІЖНАРОДНІ
ВІДНОСИНИ**

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЇ
з дисципліни
«ПОЛІТОЛОГІЯ»

Харків 2009

Щербак В.М. Світова політика і міжнародні відносини: Конспект лекції. – Харків: УкрДАЗТ, 2009. – 30 с.

Конспект лекції є складовою навчально-методичного комплексу дисципліни «Політологія» і підготовлений у відповідності до робочої програми цієї дисципліни.

У виданні характеризується світова політика як важливий фактор, що має вплив на розвиток міжнародних відносин, суб'єктами яких виступають незалежні держави, висвітлюється роль геополітики в рішенні сучасних проблем світової спільноти.

Конспект лекції призначений для студентів денної та заочної форм навчання всіх спеціальностей.

Іл. 1, табл. 1, бібліогр.: 15 назв.

Конспект лекції розглянуто та рекомендовано до друку на засіданні кафедри «Історія та українознавство» 2 лютого 2009 р., протокол № 6.

Рецензент

доц. Л.Е. Добрунова

В.М. Щербак

СВІТОВА ПОЛІТИКА І МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЇ з дисципліни «ПОЛІТОЛОГІЯ»

Відповідальний за випуск Щербак В.М.

Редактор Решетилова В.В.

Підписано до друку 12.02.09 р.

Формат паперу 60x84 1/16 . Папір писальний.

Умовн.-друк.арк. 1,75. Обл.-вид.арк. 2,0.

Замовлення № Тираж 300. Ціна

Видавництво УкрДАЗТу, свідоцтво ДК № 2874 від 12.06.2007 р.
Друкарня УкрДАЗТу,
61050 , Харків - 50, майдан Фейєрбаха, 7

**МІНІСТЕРСТВО ТРАНСПОРТУ ТА ЗВ'ЯЗКУ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ
ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ**

**ГУМАНІТАРНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра «Історія та українознавство»**

В. М. Щербак

СВІТОВА ПОЛІТИКА І МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

*Конспект лекції з дисципліни
«ПОЛІТОЛОГІЯ»*

Харків 2009

Щербак В. М. Світова політика і міжнародні відносини: Конспект лекції. – Харків: УкрДАЗТ, 2009. – 28 с.

Конспект лекції є складовою навчально-методичного комплексу дисципліни «Політологія» і підготовлений у відповідності до робочої програми цієї дисципліни.

У виданні характеризується світова політика як важливий фактор, що має вплив на розвиток міжнародних відносин, суб'єктами яких виступають незалежні держави, висвітлюється роль геополітики в рішенні сучасних проблем світової спільноти.

Конспект лекції призначений для студентів денної та заочної форм навчання всіх спеціальностей.

Бібліогр.: 15 назв.

Конспект лекції розглянуто та рекомендовано для друку на засіданні кафедри «Історія та українознавство» 2 лютого 2009 р., протокол № 6.

Рецензент
доц. Л. Е. Добрунова

ВСТУП

Політика як особлива царина життєдіяльності людини має здатність до конструювання різних рівнів соціального простору. В залежності від того, у якій царині суспільного буття здійснює політика свою регулятивну функцію, розрізняють економічну, соціальну, демографічну, культурну, національну, військову і інші політики. За зверненням політики на вирішення внутрішніх чи зовнішніх завдань виокремлюють внутрішню і зовнішню політику. Якщо суб'єктами політики виступають народи, держави, суспільні рухи і організації різних країн, а предметом їх взаємин є питання економічного, соціального, політичного, правового, гуманітарного співробітництва, то мова йде про **міжнародну політику**.

У сучасних умовах зростання ролі глобальних факторів міжнародної політики гостро порушило питання про виживання й прогрес людства. Ступінь взаємозв'язку й взаємовпливу різних держав у сучасному світі настільки масштабний, що жодна з них не може проводити свою політику без врахування інтересів світового співтовариства.

План

- 1 Міжнародні відносини і міжнародна політика.
- 2 Традиційна геополітика та сучасні тенденції розвитку світової політики.

1 Міжнародні відносини і міжнародна політика

Перш ніж визначити природу міжнародної політики та її відмінності від внутрішньої, а також виявити характер їхнього взаємозв'язку, необхідно усвідомити, як співвідносяться поняття "**міжнародна політика**" і "**міжнародні відносини**". Зміст цих понять не залишається незмінним, оскільки постійно міняється ситуація у світі. Так,

якщо на початку ХХ століття у світі налічувалося всього 52 незалежні держави, то сьогодні їхнє число перевищує двісті. Всі ці держави й народи взаємодіють один з одним у різних сферах людського життя.

Раніше в теорії міжнародних відносин для позначення взаємодії між суверенними державами використовувалось поняття “зовнішня політика”. Проте сьогодні світове співтовариство складається не лише з незалежних держав, й із різноманітних економічних, політичних, військових союзів (Європейський Союз, НАТО, СНД тощо), всесвітніх та регіональних об'єднань (ООН, Організація країн – експортерів нафти – ОПЕК, Організація з безпеки і співробітництва в Європі – ОБСЄ, Ліга арабських країн, Асоціація країн Південно-Східної Азії – АСЕАН та ін.), низки урядових та неурядових організацій, що опікуються питаннями безпеки, економічного розвитку (МВФ, ЄБРР), захисту культурного надбання, навколишнього середовища, прав людини (Міжнародна амністія, ЮНЕСКО та ін.). Усі вони виступають у ролі суб'єктів міжнародних відносин. Тобто **міжнародні відносини** – це система економічних, політичних, соціальних, дипломатичних, правових, військових та культурних зв'язків і взаємин, що виникають між суб'єктами світового співтовариства. Зрозуміло, що не всі взаємовідносини між народами, державами, урядовими та неурядовими організаціями мають політичний характер. Тому останніми десятиріччями у політичній науці поряд із поняттям “зовнішня політика” використовують термін “міжнародна політика”.

Міжнародна політика складає ядро міжнародних відносин і визначається новітнім українським політико-філософським словником як “комплекс двосторонніх та багатосторонніх політичних, економічних, дипломатичних, військових, культурних, науково-технічних відносин між державами, історично зумовлена форма інтегративних тенденцій, які виникають у процесі розвитку світового співтовариства, а також форма взаємодії між його суб'єктами” [13, с. 362].

Міжнародна політика спрямована на вирішення проблем міжнародної безпеки, на розроблення механізмів упорядкування інтересів суб'єктів світової політики, заходів щодо запобігання і вирішення глобальних і регіональних конфліктів, створення справедливого світового порядку. Міжнародна політика є важливим фактором стабільності та миру, розвитку рівноправних міжнародних відносин. Водночас міжнародні відносини окреслюють той простір, у якому відбувається перебіг подій міжнародної, світової політики. Хоча поняття “міжнародна політика” набуває все більш помітної ролі, яку відіграють у формуванні міжнародного середовища нетрадиційні фактори (транснаціональні корпорації, конфесійні спільноти, громадські організації і ін.), слід визнати, що держава залишається головним учасником міжнародних відносин.

Зміст та призначення системи міжнародних відносин полягає в тому, щоб знайти шляхи й засоби вирішення конфліктів між державами, які виникають перш за все у результаті зіткнення їх реальних чи символічних національних інтересів. Головні складові цієї системи – конфлікт і консенсус, які, то чередуючись, то пронизуючи один одного, забезпечують життєспроможність і функціонування світової спільноти. Інтенсивність конфліктів, крайнім проявом яких є війна, і стійкість компромісу залежать від конкретної ситуації у світі, від співвідношення економічних, військово-політичних, соціокультурних чинників протиборства.

За останні 55 століть людство жило у спокої якихось 300 років. Протягом цих століть трапилось 14,5 тис. війн та військових конфліктів (включаючи дві світові війни – 1914 – 1918 рр. та 1939 – 1945 рр.), у яких загинуло 3,6 млрд осіб. Таблиця 1 наводить дані за період після наполеонівських війн (1816 р.) і до падіння Радянського Союзу (1991 р.). Тільки за цей період і без врахування громадянської війни, голодомору, сталінських репресій втрати Росії / Радянського Союзу (серед військовослужбовців

і цивільного населення) складали в середньому більш 127 000 осіб на рік; а Німеччини – 46 000 осіб [1, с. 268].

Кількість військових конфліктів та людських втрат може стати вражаючим аргументом у невщухаючій дискусії про нестійкий і “невловимий” предмет міжнародних відносин. Сумновідомий афоризм “Історія людства – це історія воєн” змушує дослідників ретельніше замислюватися над природою, змістом міжнародної політики і задекларованими принципами міжнародних відносин на кшталт “законності”, “справедливості” і т. ін. Так, відомий французький соціолог Реймон Арон, автор книги “Війна і мир між націями”, висловлює сумніви щодо реального існування **системи** міжнародних відносин, для якої можливе було б досягнення “нового міжнародного порядку”: “... примус досі залишається невіддільним від будь-якої політики, примус у відносинах між державами виявляє себе через *погрозу або застосування збройної сили ...*” [2, с. 669].

Таблиця 1 - Міжнародна безпека. 1816 – 1990 рр.

Країна	Строк перебування у міжнародній спільноті	Кількість війн (без врахування громадянських)	Кількість втрат серед військових	Кількість втрат серед цивільного населення	Загальна кількість втрат на рік
Росія	175	19	9 700 000	12 500 000	127 000
Німеччина	166	6	5 353 500	2 293 000	46 000
Китай	131	11	3 128 500	2 086 000	40 000
Франція	173	22	1 965 000	490 000	14 000
Японія	124	9	1 371 000	501 000	15 000
Британія	175	19	1 295 000	131 000	8 600
США	175	8	665 000	201 000	4 900
Єгипет	54	5	25 000	53 000	1 440
Індія	44	5	14 000	16 000	680
Мексика	160	3	19 000	5 000	150

Проте його співвітчизник Марсель Мерль у праці “Соціологія міжнародних відносин” виявляється більш оптимістично налаштованим і доводить існування міжнародної системи з тенденцією до універсалізації як “комплексу відносин між основними суб’єктами, якими є держави, міжнародні організації та транснаціональні сили”

[4, с. 143]. Попри це він погоджується з Р. Ароном у тому, що ми не знаходимо в міжнародному устрої головного елемента системного аналізу, а саме – апарату адекватного регулювання, і це становить вирішальну різницю між порядком міжнародним і порядком внутрішньодержавним.

Тобто специфікою міжнародних політичних процесів є відсутність єдиного легітимного центру примусу, єдиного джерела влади, який міг би розглядатися у ролі беззастережного авторитету для всіх учасників цих зв'язків і відносин. Тому головною детермінуючою силою зовнішньополітичної діяльності є **національний та / або державний інтерес**.

Визначення поняття національного інтересу може коливатися від його ототожнення з **національною ідеєю** до тлумачення як **сукупності інтересів деяких соціальних груп** всередині держави, від його розуміння як **результату загальнонаціонального консенсусу** до категоризації за допомогою **практично незмінних політико-географічних релевантних відносин** (Батьківщина / держава, нація / держава, релігія / нація, народ / територія). Зрозуміло, що концепція національного інтересу обтяжена ціннісними нормами і ідеологічним змістом, має як прагматично-позитивістську, так і “метафізичну” складові, і саме завдяки останній можливо вести розмову про національний інтерес країни навіть за відсутності у її керівництва єдиного зовнішньо- та внутрішньополітичного курсу, що має відношення до українського case-study.

Сформована концепція інтересів – елемент досить сталої системи уявлень про напрямок і перспективи розвитку, цілі та зміст існування людини, місце даного суспільства в універсумі. Розуміння національної перспективи базується на усвідомленні свого цивілізаційного, геополітичного, економічного статусу (недарма національні інтереси все більше тлумачаться як перш за все **цивілізаційні** інтереси, оскільки справжній суверенітет у сучасному світі можуть мати не держави як

такі, а лише блоки, союзи держав). З цієї світоглядної композиції походять конкретні політичні орієнтири і цілепокладання: парадигма національних перспектив, завдань і інтересів, уявлення про те, хто є партнером, союзником, “другом”, а хто – конкурентом і потенційним / актуальним супротивником, “ворогом”. Українське суспільство знаходиться на стадії усвідомлення, творення своїх національних інтересів. Географічно і культурно, конфесійно і етнічно “єдина Україна” від Харкова до Ужгорода, від Києва до Сімферополя – не більше ніж красива метафора. Поняття “національний інтерес” припускає наявність суб’єкта інтересу – нації. Але політичної нації як усталеного цілого Україна ще не має. Те, що сприймається як відновлення історичної справедливості на Заході України (визнання правового статусу учасників бойових дій за колишніми вояками УПА, відтворення Київського патріархату, вступ до НАТО і т. ін.), може оцінюватися негативно на Сході і навпаки.

Серед головних цілей держави в системі світової спільноти, що відповідають її національним інтересам, слід назвати досягнення безпеки, стабільності та добробуту. Кожна країна на свій лад оцінює відносну важливість кожної з цілей, про які вона дбає. Їх значущість для держави та її здатність реалізувати їх залежать від багатьох чинників: геополітичного становища країни, історії, культури, політичної системи, керівництва, характеру взаємин з іншими державами тощо. У зовнішньополітичній практиці держава опікується перш за все питаннями **національної безпеки**. Національна безпека означає здатність тієї чи іншої національної держави захищати та відстоювати свої внутрішні цінності від зовнішніх загроз, зберігати свій суверенітет, територіальну цілісність, сталий спосіб життя і виступати суб’єктом міжнародного права. Поняття національної безпеки, як і поняття національного інтересу, з точки зору особистості, суспільства і держави співпадає лише частково. Безпека для особистості збігається з реалізацією її невід’ємних прав і свобод. Для суспільства

безпека полягає у збереженні його матеріальних та духовних цінностей. З міркувань держави, національна безпека – це внутрішня стабільність і незалежність.

Як відносно самотійна царина політичних відносин міжнародна політика регулюється різноманітними нормами і морального, і правового характеру. Головні принципи сучасної системи міжнародних відносин і міжнародної безпеки сформульовані у Статуті та інших документах ООН (“Декларації про принципи міжнародного права” – 1970 р., “Декларації про неприпустимість інтервенції і втручання у внутрішні справи держав” – 1981 р.). Вони передбачають, зокрема, прийняття колективних заходів щодо запобігання та усунення загрози миру, засудження актів агресії і т. ін. У середині 70-х рр. в Гельсінкі (Фінляндія) у Заключному акті ОБСЄ було затверджено низку принципів, що складають і досьогодні фундамент міжнародних відносин і міжнародного права, а саме: визнання суверенної рівності держав; непорушність встановлених кордонів; принцип незастосування сили або загрози застосування сили у міждержавних стосунках; визнання територіальної цілісності держав; невтручання у внутрішні справи інших держав; рівноправність народів і їх право самотійно визначати свою долю; врегулювання конфліктів мирним шляхом; повага прав людини і основних свобод тощо. Час, що минув після підписання Гельсінського акту, засвідчив, що європейська спільнота в цілому підтримувала і практично орієнтувалася на дані принципи. Проте зміна кордонів, що відбулася наприкінці 80-х – початку 90-х рр. у зв’язку з «оксамитовими революціями» у Центральній та Східній Європі, розпадом Радянського Союзу, порушила баланс сил у світі. Західні держави, зґрунтовані навколо НАТО, запропонували міжнародній спільноті критерії врегулювання міжнародних відносин на основі власних ідеологічних стандартів і пріоритетів. Агресія Заходу проти Югославії та Іраку, що виправдовувалась “захистом прав людини”, “підтримкою свободи”, “запобіганням геноциду етнічних меншин”, “усуненням диктаторських та тоталітарних режимів”,

“просуванням лібералізму”, проголосила про злам системи міжнародного права, що склалася.

У зв'язку з цим актуалізується увага до історії міжнародних відносин та їх теоретичного осмислення. Закінчення ери “холодної війни” з притаманним їй кондомініумом, гегемонією США та СРСР, нібито відновлює традиційні правила гри у міжнародних відносинах, суть яких ще Т. Гоббс позначив як “війну всіх проти всіх” і де головний принцип зовнішньої політики сприймається як формула “у держави не повинно бути постійних друзів та постійних ворогів – постійні лише державні інтереси”. Теоретичне дослідження міжнародних політичних процесів має багату історію. Перші спроби концептуалізації міжнародної політики запропоновані ще Фукідідом з його аксіомою – “сильні роблять те, що їм дозволяє їхня міць, а слабкі приймають те, що вони повинні приймати” – та Цицероном з його дискурсом про “справедливі війни”. Довгий час у політичній думці центральне місце посідали питання війни та миру, що розглядалися у функції знаряддя чи то революційної трансформації світу, чи то побудови нового світового порядку, а чи зміни балансу сили тощо.

У ХХ ст. головними традиційними дослідницькими школами, що вивчали природу та специфіку міжнародної політики, співвідношення внутрішньої та зовнішньої політики, трансформацію “національних інтересів” у глобальному світі, були **“реалізм”**, **“лібералізм”** та **“світ-системний аналіз”**.

Реалістична парадигма (Г. Фон Трейчке, Г.Ф. Кеннен, Р. Нібур, Г. Моргентау, Е. Карр, З. Бжезинський, У. Ростоу та ін.) виходить з того, що логіка міжнародних відносин визначається взаємодією суверенних держав у “анархічному світі”. Під анархією розуміється не хаос, а сам факт відсутності вищого арбітру над державами. За цих умов кожна з них має розраховувати лише сама на себе у відстоюванні власних інтересів і захисті національної безпеки. Регулятором міжнародних відносин визнається політика “балансу сил”, тобто досягнення рівноваги

інтересів. Єдиним засобом задоволення національних інтересів і єдиною гарантією безпеки є міць, сила держави. Сама категорія “інтересу” визначається в термінах влади, яка, в свою чергу, тлумачиться як здатність до “встановлення і підтримання контролю людини над людиною”, держави над державою і нації над нацією. Міжнародна політика, на думку Морґентау, подібно будь-якій політиці, є боротьбою за владу: *які б кінцеві цілі не переслідувались в міжнародній політиці, безпосередньою метою завжди є влада*. Реалісти розглядають міжнародні відносини як проекцію силової політики. Державні діячі, що ігнорують владний аспект національного інтересу, здатні лише завдати лиха своїй країні, не змінивши при цьому сутності світової політики. Ідеалістам на кшталт М.С. Горбачова реалісти радять не забувати “дідуса” К. Фон Клаузевіца: *бажаєш миру – готуйся до війни; війна є продовженням політики, але іншими засобами*.

Ключовими постулатами сучасного реалізму (неореалізму – К. Дойч, К. Уолтц) є такі:

- уявлення про систему міжнародних відносин як перш за все про відносини між державами, а не їх окремими представниками, міжнародними чи транснаціональними організаціями та групами;
- розуміння середовища міжнародних відносин як істотно анархічного і такого, що регулюється лише на основі застосування сили чи загрози її застосування;
- відстоювання пріоритету національної безпеки відносно усіх інших національних та державних інтересів;
- очікування того, що існуюча система міжнародних відносин передбачає структурні обмеження щодо свободи дій окремих держав і так би мовити “приписує” їм ролі, відмовитись від яких вони здатні лише ціною неординарних зусиль, що мають охопити усі верстви нації (“національна мобілізація”, яка розгортається на тлі успішних реформ в економіці, революційного оновлення еліт або політичного режиму, і ін.).

Ліберальна (“ідеалістична”) парадигма (В. Вільсон, У. Ліппман, Дж. Най, Т. Мюррей, М. Хаас, Р. Руммель, Ф. Фукуяма та ін.) розглядає світову політику за допомогою правових та етичних категорій, орієнтує на створення нормативних моделей світових відносин. Фундаментом їх переконань була відмова від визнання сили та війни у ролі найважливіших регуляторів міждержавних стосунків. Перевага повністю віддавалась системі та інститутам міжнародного права. Після I-ї світової війни “ліберали”, що гуртувались навколо американського президента Вудро Вільсона, обрали за мету компенсувати анархію міжнародних відносин шляхом запровадження, утворення міжнародних інститутів (в першу чергу Ліги Націй) і нової системи **“колективної безпеки”** за принципом “один за всіх і всі за одного” (замість традиційної для реалістів системи балансу сил).

Ця ідея базувалась на припущенні, що всі держави мають спільну мету – мир та загальну безпеку, оскільки нестабільність системи балансу сил і сама війна завдають державам величезних збитків, безглузвих марнотрат. У 1918 р. В. Вільсон, сформулювавши **14 пунктів** післявоєнного замирення, практично концептуалізував погляди лібералів. Зокрема, у ролі механізму врегулювання світових політичних відносин він запропонував: проведення відкритих мирних переговорів; забезпечення гарантій вільної торгівлі у мирний час та за часів війни; скорочення національного озброєння до мінімально достатнього рівня, сумісного з національною безпекою; вільне і неупереджене вирішення усіх спорів міжнародними організаціями. Тріумфом лібералів мало стати оголошення поза законом війни у пакті Бріана – Келлога (1928 р.). Провал цього задуму, Друга світова війна та її наслідки – протистояння політико-ідеологічних систем, холодна війна – надовго дискредитували “лібералізм”, дали змогу “реалістам”, які отримали в теоретичному дискурсі монопольне становище, затаврувати його як “ідеалізм”. Як слушно зауважив з цього приводу Р. Арон, “той, хто зважиться гарантувати мир, сказавши, що війна

суперечить законам, нагадуватиме лікаря, який узявся б лікувати недуги, заявивши, що вони суперечать прагненням людства” [2, с. 505].

Відродження лібералізму (у вигляді “неолібералізму”, “глобалізму”) припадає на 70-ті роки, а новітні теорії (“глобального уряду”, “кінця історії”) визначають деякою мірою сучасні міжнародні дослідження. З точки зору сучасного лібералізму капіталізм перемиг остаточно, що призведе в майбутньому якщо не до створення всесвітнього уряду, то, щонайменше, до “глобальної республіки”, тобто тиражування західних моделей ринкової економіки, представницької демократії, панування права тощо. Це покладе край безпосередній загрозі війни і, можливо, створить загальний “демократичний мир”. “Кінець історії”, за Фукуямою, запрограмований “перемогою” людини-споживача і споживацького ідеалу ліберальної демократії у міжнародному масштабі. У раю конс’юмеризму (споживання) захист національних інтересів здається не менш нісенітним, ніж відмова від купівлі нового авто лише тому, що це – “іномарка”.

Третя школа – **світ-системний аналіз міжнародних відносин** (Ш. Айзенштадт, Ф. Бродель, Р. Дарендорф, І. Валлерстайн) – має за свої витоки марксистську традицію. “Марксизм” наполягає на тому, що світову історію можна осягнути лише у контексті класової боротьби. Класовий зміст політики держав визначає логіку їхньої поведінки у міжнародних справах. Адаптація марксизму до практичних завдань зовнішньої політики “соціалістичної співдружності”, а потім фіаско радянської гілки “реального соціалізму” позначили відповідно зліт і падіння впливовості цієї школи у сфері аналізу міжнародних відносин. Проте, починаючи із 60-х рр. ХХ ст., спостерігається ренесанс “істинного”, автентичного марксистського методу, що втілюється у теорії “світ-системи”, котра концентрує увагу перш за все на дослідження взаємин розвинутих країн (Півночі) та країн, що розвиваються (Півдня), у контексті структури світового капіталізму, але при цьому претендує на універсальне

тлумачення усього комплексу світової політики – цієї самої “світ-системи”. Як вважає провідний представник школи І. Валлерстайн, існуюча система “світ-економіки” (капіталізм) зазнає остаточної кризи, яка повинна матеріалізуватися впродовж найближчого десятиріччя. Таким чином, прибічники “світ-системного” аналізу на відміну від “реалістів” та “лібералів” вважають, що ХХІ ст. несе з собою нову якість глобальної системи, а, відповідно, і нову якість світової політики.

2 Традиційна геополітика та сучасні тенденції розвитку світової політики

Закінчення холодної війни та зруйнування біполярного світу, який “конструювався” бінарною опозицією “Захід – Схід”, призвели до втрати колишніх зовнішньополітичних орієнтирів, виявили недосконалість теоретичного інструментарію і слабкість прогностичного потенціалу як політичної науки взагалі, так і теорії міжнародних відносин. За цих умов спостерігався ренесанс **геополітики** як традиційної **галузі політичної науки**, яка досліджує залежність зовнішньої політики держав від факторів, що дозволяють їм контролювати певні географічні простори. Хоча перші геополітичні ідеї про вплив географічного середовища на суспільство набули поширення ще за часів Гіппократа, Платона та Арістотеля, а під впливом робіт Ж. Бодена (ХVІ ст.) та Ш. Монтеск’є (ХVІІІ ст.) про детермінацію політичної поведінки людей кліматичними умовами перетворились на стійку дослідницьку традицію, як самостійний напрям в теорії міжнародних відносин геополітика з’являється лише на межі ХІХ – ХХ ст. Пояснюється це такими чинниками: по-перше, тенденцією до “закриття” світового простору; по-друге, уповільненням європейської просторово-територіальної експансії внаслідок фактичного завершення розподілу світу та розгортання боротьби за його перерозподіл; по-третє, перенесенням нестійкого балансу між європейськими державами на інші

континенти; по-четверте, перетворенням історії з європоцентристської на дійсно всесвітню.

Слід зауважити, що на теренах колишнього Радянського Союзу аж до початку 90-х рр. геополітика, на відміну від політичної науки і теорії міжнародних відносин, фактично знаходилась під забороною. Багато в чому це було пов'язано з іменами К. Хаусхофера (Гаусгофера), Е. Обста, В. Зіверта та тим статусом, якого набули їх концепції за часів нацистської Німеччини. Водночас така заборона показувала ставлення до геополітики як до складової ідеологічного дискурсу, до “реакційної доктрини” імперіалізму, що виправдовує колоніальну, загарбницьку зовнішню політику країн Заходу.

Проте сьогодні геополітичні ідеї поширюються не лише серед вітчизняних науковців, але й серед широкого громадського загалу та засобів масової інформації. Це пояснюється не в останню чергу тим, що геополітика перетворилась на різновид політичного дискурсу, “науково обґрунтовану” доктрину, “цілісний світогляд” і т.ін. Геополітичний підхід притягується до пояснення трансформацій, що відбуваються з сучасною цивілізацією, так званого цивілізаційного зрушення, потреба в якому перш за все фіксується виникненням проблем глобального розвитку.

Походження геополітики, за традицією, пов'язують з її відокремленням від політичної географії. При цьому підкреслюється, що **політична географія, як переважно географія**, вивчає вплив кліматичних, географічних та природних чинників на політичне життя; **геополітика, як переважно політика**, акцентує свою увагу на політичних явищах і намагається дати їм географічну інтерпретацію. Сам термін “**геополітика**” запропонував шведський вчений та політик *Рудольф Челлен* (1846 – 1922 рр.) у своїй книзі “Держава як форма життя”, у якій зробив спробу проаналізувати анатомію сили та її географічні підвалини. Челлен міркував про необхідність органічного поєднання п'яти взаємопов'язаних елементів політики (в широкому сенсі): економічної політики, демополітики, соціополітики,

кратополітики та геополітики. Терміном “геополітика” він позначав ту сферу досліджень, яка розглядає державу у ролі “географічного організму або феномену простору”. Втім самому Челлену не судилося стати фундатором геополітики, людиною, що концептуалізувала головні геополітичні ідеї.

Це вдалося насамперед *Г. Макіндеру, Ф. Ратцелю та К. Хаус-хоферу*, котрих без перебільшення вважають за “батьків” геополітики. Сер Гелфорд Макіндер (1861 – 1947 рр.), британський географ і політик, у 1904 р. видає есе під назвою “Географічна вісь історії”, у якому виклав першу глобальну геополітичну модель розвитку світової системи і запровадив у ролі головного епістемологічного принципу геополітики **географічний детермінізм**, яким користувався ще Монтеск’є. Певні корективи до своєї концепції Макіндер додав 1919 р. у роботі “Демократичні ідеали та реальність” та 1943 р. у статті “Круглий світ і завоювання миру”. “Географічний схематизм” Макіндера розгортався завдяки концептам “World Island” (“світовий острів”) та “Heartland” (“центральна земля”). На його думку, частина суходолу, штучно розподілена на Азію, Африку та Європу, уособлює “світовий острів”, який є “природним місцезнаходженням сили”. Як вважав Макіндер, спочатку в ролі осьової області історії – “хартленду” – виділилась Центральна Азія, звідки татаро-монголи, завдячуючи рухливості їхньої кінноти, поширили свій вплив на Азію і значну частину Європи. “Центральна земля” (регіон-вісь, хартленд) займає і північну, і внутрішню частини Євразійського материка і ототожнюється, перш за все, з територією Росії і прилеглих до неї земель. Вона тягнеться від Арктичного узбережжя до пустель Центральної Азії, а своїм західним кордоном має перешийок між Балтійським і Чорним морями, а може, між Балтійським і Адріатичним. Навколо хартленду розташовані країни “внутрішнього півмісяця”, до яких належали Німеччина, Австро-Угорщина, Турція, Індія та Китай і які займали узбережжя Євразії на Заході, Півдні та Сході, та країни “зовнішнього півмісяця”, до яких англійський геополітик відносив Британію, Південну

Африку, Австралію, Сполучені Штати Америки, Канаду та Японію, тобто провідні морські держави.

Макіндер розцінював хартленд як гігантську природну фортецю, непроникну для морських імперій і багату на природні ресурси, корисні копалини, а через це – як “вісь світової політики”. Той, хто контролював хартленд, гадав англійський геополітик, контролював і “світовий острів”, а, отже, увесь світ: “*хто владарює над Східною Європою, той владарює над центральною землею. Хто владарює над центральною землею, той владарює над світовим островом. Хто владарює над світовим островом, той владарює над світом*” [8, с. 169].

Серед представників англо-американської геополітичної традиції, що надихалась феноменом морської могутності і мала взірцем Великобританію, окрім Макіндера, слід згадати *Ніколаса Спайкмена* (1893 – 1943 рр.) та *Альфреда Мехена* (1840 – 1917 рр.). Так, Спайкмен центр світової системи переніс у зону внутрішнього півмісяця, який він проголосив осьовим регіоном, назвавши його Rimland (землі узбережжя, землі по краю суходолу). Саме тут, на його думку, знаходиться ключ до світової могутності. Події Другої світової війни та протистояння у період холодної війни підтвердили теорію Спайкмена. Американський адмірал Мехен у книзі “Вплив морської могутності на історію” (1890 р.) доводив, що саме морська міць суттєвою мірою визначає історичні долі країн та народів, при звичайши панівні кола США не зволікати з фінансуванням флоту та військово-морських баз.

Протилежна, континентальна (або німецька) школа геополітики завдячує своїй інституціоналізації *Фрідріхові Ратцелю* (1844 – 1901 рр.) та *Карлу Хаусхоферу* (1868 – 1946 рр.). У згоді з притаманними німецькому ідеалізму теоретичністю і концептуальністю вони розробляли більш системну версію геополітики. Так, Ратцель у роботі “Політична географія” (1897 р.) порівнював державу з організмом, який діє у відповідності до біологічних законів, і вважав, що умовою збереження її

життєздатності є **територіальна експансія** та розширення **“життєвого простору”**.

К. Хаусхофер – німецький вчений, професор Мюнхенського університету, син генерал-майора германської армії. Як Г. Макіндер та Р. Челен, був впевнений у тому, що місцезнаходження і територіальні характеристики держави складають головні детермінанти її політичної та історичної долі. Хаусхофер відіграв ключову роль у заснуванні інституту геополітики та “Журналу геополітики” у Мюнхені (1924 р.). Син Хаусхофера Альбрехт, який знаходився у дружніх стосунках з Рудольфом Гессом, заступником Гітлера у справах нацистської партії, сприяв розповсюдженню геополітичних ідей серед керівництва Третього рейху. Хоча й самого Хаусхофера пов’язували досить близькі взаємини з Гессом, який був за часів Першої світової війни його ад’ютантом, а в перші післявоєнні роки – учнем, якого він відзначав в університеті. Після приходу до влади нацистів у 1933 р. Інститут геополітики отримав визнання серед вищих ешелонів влади Німеччини. Попри це Хаусхофер у 1944 р. був ув’язнений до концентраційного табору в Дахау, а його сина страчено за звинуваченням у причетності до липневого заколоту 1944 р.

В теоретичному плані Хаусхофер обґрунтовував геополітичний поділ світу на континентальні (сухопутні) та морські держави, які мають протилежні глобальні інтереси. Сприймавши ідею Ратцеля про фундаментальну перевагу великих держав над малими, він розглядав панування Німеччини над прилеглими до неї малими державами як неминуче. У стратегічному плані він бачив неминучість німецької гегемонії над “світовим островом” шляхом економічного проникнення у Росію та її підкорення. Для цього ним була розроблена ідея осі Німеччина – СРСР – Японія для протистояння морському світові. Серед головних робіт Хаусхофера треба згадати: “Японська імперія в її географічному розвитку”, “Геополітика Тихого океану”, “Світова політика сьогодні”.

Ключовими у схемах Хаусхофера були поняття “кров і ґрунт”, “простір і положення”, “сила і простір”, “життєвий простір німецької нації”. Як і Ратцель, він узяв за основу ідею розширення життєвого простору, яка повинна гарантувати державі економічну автаркію і незалежність від сусідів. Завоювання нових територій і здобуття таким чином свободи є показником величі держави. Нова світова система (після занепаду Великої Британії) базуватиметься на так званих пан-ідеях. Серед останніх Хаусхофер називав панамериканську, паназійську, панросійську, пантихоокеанську, панісламістську та панєвропейську ідею. 1941 року він переглянув цю схему, залишивши лише три регіони, кожного зі своєю пан-ідеєю: пан-Америка на чолі з США, велика Східна Азія на чолі з Японією і пан-Європа на чолі з Німеччиною.

Традиційна геополітика, розглядаючи держави як просторові феномени, досліджувала умови зростання їх впливу, природу їхньої взаємодії. Головним у політичному процесі вважався контроль над простором, розширення якого врешті-решт сприяє збільшенню військового, економічного, демографічного та інших ресурсних потенціалів держави. Таким чином, міць тієї чи іншої держави пов’язувалась із розмірами і характером території, яку вона займає. За такого підходу клімат, ландшафт, рослинність, ґрунт, геологія, місцезнаходження розглядались у ролі чинників, що визначають зовнішньополітичні цілі, пріоритети держав і можливості їхньої реалізації. Держава порівнювалась зі своєрідним географічним чи просторово-територіальним організмом, що має специфічні фізико-географічні, кліматичні, ресурсні і інші властивості і надихається (керується) власною волею і інтересами. Тому цілком природно, що початково геостратегія тлумачилась тільки як завоювання прямого (військового і політичного) контролю над відповідними територіями. Інакше кажучи, головні параметри традиційної геополітики перебували в межах популярного наприкінці XIX ст. географічного детермінізму, і префікс “гео-” у самому понятті свідчив про те, що мова йде про вивчення географічних, просторово-

територіальних чинників поведінки держав на міжнародній арені.

Ортодоксальні прихильники, адепти класичної геополітики і до сьогодні вважають, що конфігурація системи міжнародних відносин зумовлюється певним фундаментальним дуалізмом, протистоянням істотно відмінних одна від одної геополітичних сил, що локалізуються географічно (телуро- і таласократії, сухопутні і морські держави і т. ін.). “Сухопутна могутність” безпосередньо залежить від фіксованості простору, стабільності його якісних характеристик. У цивілізаційному аспекті це знаходить відбиток у звичці до осілості, консерватизму, непорушності юридичних та етичних норм, сталості традицій. “Народам суходолу” приписується колективізм і ієрархічність, а індивідуалізм та підприємництво оголошуються як вкрай неприйнятні. “Морські” держави – зворотний культурно-цивілізаційний тип; вони більш адаптивні, динамічні, схильні до соціальних і технологічних інновацій. Пріоритетними напрямками діяльності в рамках цього культурно-цивілізаційного типу виступають мореплавство, торгівля, а їх соціальним корелятом – індивідуалізм (аж до перетворення індивіду на абсолютну цінність) та “дух підприємництва”.

Геополітичні дослідження після Другої світової війни виявились заручниками холодної війни та **біполярної** концептуалізації світового порядку. Системний конфлікт епохи, протистояння двох військово-політичних блоків на чолі з двома наддержавами – СРСР та США, а головне – поява атомного озброєння, обладнання ним ракетних, військово-морських та військово-повітряних сил звели нанівець різницю між сухопутними та морськими державами. Вразливість конфліктуючих центрів сили змінювала правила геополітичної гри. Ані провідна держава “зовнішнього півмісяця” (США), ані домінуюча на той час держава “хартленду” (СРСР) не мали більше розраховувати на те, що географічна відстань все ще буде запорукою їхньої безпеки. До цього часу конфлікт головних суб'єктів

світового порядку мав вигляд природного продовження політики внаслідок невразливості, недосяжності один для одного основних центрів – Суходолу (через економічну та транспортну самодостатність континентального масиву, його непроникливість для морських держав) та Моря (через слабкість держав суходолу на океанських просторах), тобто приблизної рівноваги сил. Нова геополітична реальність 50 – 80-х рр. ХХ ст. стала предметом дослідження К. Грея, С. Коена, П. Галлуа.

“Друга”, **повоєнна** хвиля геополітики, зберігаючи відданість головним теоретичним постулатам традиційної школи (державна як ключовий суб’єкт міжнародних відносин, анархічність системи міжнародних відносин, визначальна роль географічного положення у ролі чинника сили / слабкості держави, вирішальне значення Євразійського регіону в глобальних політичних процесах), перенесла дослідницький акцент з “фундаментального геополітичного дуалізму” на оцінку геополітичної реальності, що змінюється. Геополітика нарешті дійсно перетворилась на **геополітику** – у тому сенсі, що поряд з географією політичні, економічні та демографічні складові стали займати більш чільне місце. Якщо раніше головним мотивом зовнішньополітичної активності держави проголошувались її інтереси, що багато в чому детермінуються географічним становищем, а об’єктом дослідження були виключно великі держави, то відтепер геополітичний аналіз набув відчутної варіативності. Геополітика почала займатися перш за все питаннями просторово-політичної організації міжнародного співтовариства в цілому (“світового порядку”) та трансформації ролі окремих держав і регіональних об’єднань, особливо у взаєминах Північ – Південь, які саме того часу стали предметом прискіпливого дослідження. Крім того, увага західних вчених була прикута до зрушень в рамках “клубу великих держав” та формування нових “центрів сили” (“Велика вісімка” – Клуб Рамбуйє, “Південно-Східні дракони”, країни – експортери нафти – ОПЕК і ін.) в різних кутках планети.

Сучасна геополітика надихається найістотнішою історичною подією останніх десятиліть – падінням Радянського Союзу та світової соціалістичної системи, руйнацією біполярного світу. Ряд дослідників (З. Бжезинський, А. Страусс та ін.) роблять наголос на унікальності сучасного становища Сполучених Штатів у світовій політиці і економіці, підкреслюють, що ті “стали першою і єдиною дійсно світовою державою” [3, с. 20], проголошуючи створення **“однополярного світу”**. Гегемонія США, ідеологічно скоригована тезою Ф. Фукуяма про “кінець історії”, перемогу всесвітнього лібералізму, постає як закономірний підсумок розвитку міжнародних відносин, кінцева точка еволюції геополітичної картини світу. Ця еволюція набуває майже телеологічних рис: від балансу сил окремих держав та їх союзів у Новий час (Вестфальська система міжнародної безпеки, 1648 р.) через біполярний світ другої половини ХХ ст. (Ялтинсько-Гельсінська система) до об’єднання людства під проводом США. Її етапи здаються наперед визначеними: нестабільність багатополярного світу (Вестфальської системи), що провокує міжнародні конфлікти, змінюється більш передбачуваною біполярністю, яка, в свою чергу, нівелюється найдосконалішою системою “однополярного” світу, котрий робить безглуздим саме поняття балансу сил – принаймні, у традиційному для геополітики розумінні. Якщо враховувати більш розширений варіант “однополярності” (уніполярності) як сукупності “демократичних індустріальних країн” (цивілізації “золотого мільярду”), “*Rex democratica*”, то дійсно у цій ідеальній конструкції конфліктам не має місця, і історія “завершується”.

Проте існує і менш упереджений (а втім більш вірогідний) сценарій геополітичного розвитку світу. Так, американський дослідник *Семюел Хантінгтон* (народ. 1927 р.) розглядає у ролі джерела геополітичних конфліктів зіткнення цивілізацій: “цивілізаційна ідентичність відіграватиме дедалі важливішу роль у майбутньому, і світ складатиметься значною мірою під впливом взаємодії семи

чи восьми головних цивілізацій, які включають західну, конфуціанську, японську, ісламську, індуську, слов'яно-православну, латиноамериканську і, можливо, африканську. І найзначніші конфлікти майбутнього відбуватимуться на так званих культурних межах, які розділяють цивілізації” [14]. Сам Хантінгтон, а також відомий американський політолог (у минулому “советолог” від рос. – “советский”) *Генрі Кіссінджер* схильні розглядати “однополярне” бачення системи міжнародних відносин як спрощення: новий світовий порядок можна назвати системою, де є “єдина наддержава, але не сформувався остаточно однополярний світ” [6, с. 733 – 734]. Сучасна міжнародна політика має вигляд “півтораполярної системи”: Сполучені Штати подекуди діють як гегемон у двосторонніх, регіональних та інших відносинах, але не можуть дозволити собі перманентного (постійного) самоствердження у ролі абсолютного світового лідера.

Ця схема (“1,5” – півтораполярного світу) визначає перехідний стан сучасної геополітики і здатна еволюціонувати щонайменше в трьох напрямках:

- до вже згаданої структури досконалого “ліберального” (постмодерного) уніполярного;
- до нової біполярності (за рахунок коаліцій існуючих центрів сили або створення на основі одного з них нової наддержави);
- до виникнення справжньої багатополарності.

Відновлення біполярної системи геополітики пов'язують, перш за все, з перспективами розвитку Китаю (за умов політичної стабільності та продовження набутих темпів економічного зростання). За такого сценарію майбутнє геополітичне протистояння набуває рис “цивілізаційного”. Американський соціолог та економіст *Імануїл Валлерстайн* запропонував цілу низку моделей можливого світового розвитку. Зокрема, він припускає виникнення до 2020 – 2025 рр. двох могутніх коаліцій – Тихоокеанської (на чолі з США з підключенням Японії та Китаю) та Євразійської, до якої ввійдуть Європа і Росія [5, с. 347 – 371].

Концепції багатопольярного світу набули найбільшого розповсюдження у тих країнах, котрі опинились у самому вирі тектонічних геополітичних зрушень – Росії, Індії та Китаї. Зокрема, російські дослідники – М.В. Ільїн, О.С. Панарін та ін. – досить плідно працюють над реанімацією “євразійської” геополітичної концепції. Одним із найбільш істотних завдань сучасної російської політики вважається культурно-ідеологічна, а потім і політична консолідація країн, що колись складала Візантійську культурну ойкумену (або “Візантійську Співдружність Нації”, якщо скористатися терміном британського візантиніста Д. Оболенського). Окрім Росії, до цієї співдружності також зараховують Вірменію, Білорусь, Болгарію, Грецію, Грузію, Кіпр, Македонію, Молдову, Румунію, Україну та Югославію (тобто Сербію і Чорногорію). Зрозуміло, що це є спробою реінтерпретації поняття “Східна Європа”. Цей великий регіон розглядається не тільки як відповідна частина європейського континенту (фізико-географічний підхід), не як сукупність країн, що змінили на межі 1980–1990-х рр. соціалістичну орієнтацію на ліберально-демократичну (політологічний підхід), але й як **ареал східнохристиянської культури, як зона поствізантійської цивілізаційної ідентичності** (культурно-цивілізаційний підхід). Пошук такого нового “цивілізаційного знаменника” напередодні “зіткнення цивілізацій” виглядає досить актуальним і дозволяє запобігти етноцентризму, притаманного класичному і сучасному панславізму, та єврофобії, подекуди властивій класичному євразійству.

Оновлення традиційного концептуального апарату геополітики, її пристосування до подій світу, що змінюється, йде шляхом її навернення до суто економічних проблем. Існує певний дослідницький напрям, що за сучасних умов на перше місце серед потенційних міжнародних протиріч “просуває” економічні конфлікти, навіть проголошуючи геополітику “скарбом”, спадком історії і замість неї пропонуючи **“геоекономіку”**. Зрозуміло, що геоекономіку неможливо сприймати у ролі альтернативи геополітики.

Власне кажучи, прихильники геоеконімічного аналізу виходять з того факту, що ряд геополітичних концептів і теоретичних конструкцій застарів. Внаслідок процесів глобалізації, наприклад, втратило зміст саме поняття “життєвий простір”. І оскільки захист кордонів та боротьба за контроль над простором в їх класичному різновиді стають “безглуздя” (не мають сенсу), особлива роль належить пошуку релевантної адаптивної стратегії, стрижнем якої є економічна політика, покликана максимізувати обсяг фінансових, інформаційних та інших ресурсів даного суспільства [7, с. 42 – 43, 47 – 48].

Сучасна геополітика все більш зміщує акценти з глобальної картини на, так би мовити, “теорії середнього рівня”. Оптимальною одиницею аналізу стають **геостратегічний регіон, геополітичний регіон та їх історико-географічні й геополітичні образи** (“Україна як країна-кордон”, “Візантійська спадщина”, “Тюркська цивілізація” і т. ін.).

Схема структури геополітичного простору, яку наведено нижче, ілюструє логічні зв’язки між цими одиницями аналізу (рисунок 1).

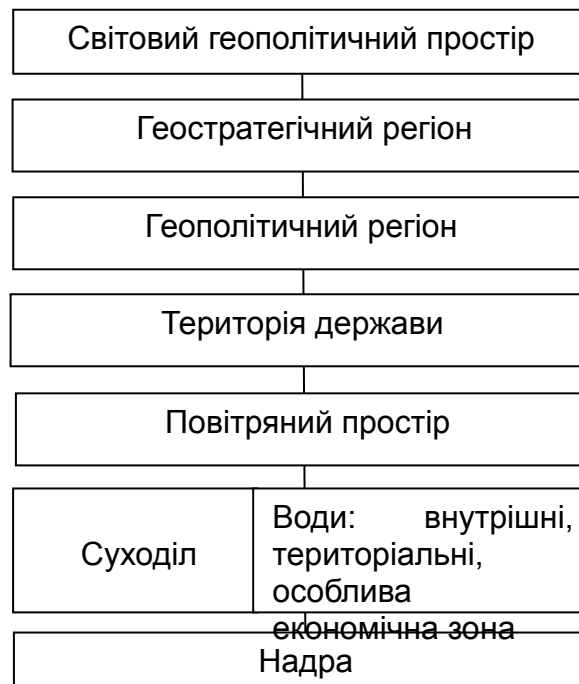

Рисунок 1 – Схема структури геополітичного простору

Геостратегічний регіон утворюється навколо держави або групи держав, що відіграють ключову роль у світовій політиці, і являє собою великий простір, до якого, окрім територій регіональних країн, належать зони їх контролю та впливу. **Геополітичний регіон** – це частина геостратегічного регіону, що відрізняється більш тісними і сталими політичними, економічними та культурними зв'язками. Україна належить до європейського геопростору, “сценарій” розвитку якого сьогодні визначається лінією Євросоюз – Росія. Сама ж Україна в цивілізаційному й культурному відношенні – водночас і європейська, і євразійська держава, пріоритети якої – Росія та Захід – детермінуються зовнішніми та внутрішніми факторами. Неорганічна, суперечлива двовекторність зовнішньої політики України, що протягом останніх років (1991 – 2004 рр.) є предметом палких дискусій, зумовлюється складною динамікою посткомуністичних перетворень, які формують нову геополітичну реальність. Наполегливо продираючись у Європу, при цьому, можливо, нехтуючи власними національними інтересами, Україна не зустрічає “партнерського” розуміння та “відвертості” і залишається статистом у геополітичній грі, яку ведуть між собою Євросоюз, США та Росія.

Як геополітичне поняття “Європа” залишається, до речі, невизначеним. Вона розділена історично, політично, географічно, культурно-цивілізаційно, етнічно тощо. Існують, щонайменше, чотири концепції Європи:

1 Європа ототожнюється із Західною Європою (з країнами західного протестантського та католицького християнства). Прообразом такого поділу була ще дихотомія Західна Римська імперія / імперія Карла Великого – Східна Римська імперія / Візантія.

2 “Європа від Польщі до Португалії” (“від Бреста до Бреста”) живиться старим геополітичним протистоянням між цивілізованою Європою і “варварською” Росією, яка може включатися до європейських справ лише як “герой-рятівник”,

так би мовити, у “пожежному” варіанті – наприклад, для приборкання наполеонівських амбіцій та противаги встановленню французької гегемонії, придушення революцій 1848 р. у Німеччині та Австрії, протидії гітлеризму і т. ін.

3 “Європа від Атлантики до Уралу” завдячує старанням Шарля де Голля, президента Французької республіки у 1958 – 1969 рр., і використовується у геополітиці як “символ” єдності Європи для протидії занадто амбіційній політиці США.

4 “Гельсінська Європа” як геополітична концепція має занадто “віртуальний” характер, бо є за своєю сутністю конструкцією міжнародно-правовою, а не геополітичною (та ще з міжконтинентальною складовою, бо, окрім США, до Гельсінського процесу наближені колишні Закавказькі та Середньоазіатські республіки Радянського Союзу, Південна Корея і Японія).

Якою буде геополітична карта Європи та світу, відповісти важко. Час все розставить на свої місця.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1 Як співвідносяться між собою поняття “міжнародні відносини” і “міжнародна політика”?

2 У чому полягає специфіка міжнародних політичних процесів?

3 Визначте поняття “національного інтересу” та “національної безпеки”.

4 Назвіть головні традиційні дослідницькі школи міжнародних відносин, охарактеризуйте їх специфіку.

5 Що таке “геополітика”, чим вона відрізняється від політичної географії?

6 Охарактеризуйте сучасне геополітичне становище України.

ВИСНОВКИ

Таким чином, серед основних напрямків політичної науки значне місце займає світовий політичний процес, в рамках якого домінує геополітика. Сучасний етап міжнародних відносин характеризується наростаючим взаємозв'язком і взаємозалежністю учасників світового співтовариства. Це обумовлено тим, що виживання й розвиток людства можна забезпечити тільки спільними зусиллями всіх держав. Глобальні проблеми, які постали перед людством (запобігання ядерній війні, припинення гонки озброєнь, мирне вирішення міждержавних і міжнаціональних збройних конфліктів; подолання бідності, економічної, сировинної й продовольчої кризи; створення здорового середовища існування людини й т. ін.), можна вирішити лише об'єднавши можливості й ресурси всього світового співтовариства. Новий світовий порядок формується на основі таких принципів, як демократизація, демілітаризація, гуманізація партнерських відносин, незалежно від можливостей і розмірів конкретної держави.

Згідно з *Конституцією України* (ст.18), зовнішньополітична діяльність нашої держави направлена на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримки мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства відповідно до принципів міжнародного права, логіки еволюції загальнолюдської *цивілізації*.

У цілому провідною тенденцією сучасної міжнародної політики є подолання її конфліктно-конфронтаційного стилю, підпорядкування її інтересам людини, здійснення філософії, згідно з якою сучасний світ є світом глобального співробітництва.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- 1 Алмонд Г., Пауэлл Дж., Стром К., Далтон Р. Сравнительная политология сегодня: Мировой обзор: Учеб. пособие / Под ред. М.В. Ильина, А.Ю. Мельвиля. – М.: Аспект-Пресс, 2002. – 538 с.
- 2 Арон Р. Мир і війна між націями/ Пер. з фр. – К.: МП «Юніверс», 2002. – 688 с.
- 3 Бжезинский З. Великая шахматная доска/ Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1998. – 320 с.
- 4 Бодуен Ж. Вступ до політології/ Пер. з франц. – К.: Основи, 1995. – 174 с.
- 5 Валлерстайн И. Мир, стабильность и легитимность, 1990 – 2025 / 2050 // Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире/ Пер. с англ. – С.Пб.: Университетская книга, 2001. – 416 с.
- 6 Киссинджер Г. Дипломатия/ Пер. с англ. – М.: Международные отношения, 1997. – 864 с.
- 7 Котельников В.С. Определение национальных интересов: версия государственного строительства в Украине в контексте мирового опыта // Полис. – 2000. – № 6. – С. 136 – 146.
- 8 Маккиндер Х. Дж. Географическая ось истории // Полис. – 1995. – № 4. – С. 162 – 172.
- 9 Муляр В.І. Політологія: Навч. посібник. – К.: ЦУЛ, 2003. – 356 с.
- 10 Мухаев Р.Т. Политология. – М.: Приор, 2002. – 432 с.
- 11 Політологія: Посіб. для студентів вищих навчальних закладів / За ред. О.В. Бабкіної, В.П. Горбатенька. – К.: Академія, 2000. – 386 с.
- 12 Политология: Учеб. пособие для вузов / Сост. и ред. Н.И. Сазонов. – Харьков: Фолио, 2001. – 831 с.
- 13 Філософія політики: Короткий енциклопедичний словник / Авт.-упоряд.: В.П. Андрущенко та ін. – К.: Знання України, 2002. – 670 с.

- 14 Хантингтон С. Столкновение цивилизаций // Полис. – 1994. – № 1.
- 15 Юрій М.Ф. Політологія: Підручник. – К.: Дакор, КНТ, 2006. – 416 с.

В. М. Щербак

СВІТОВА ПОЛІТИКА І МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Конспект лекції
з дисципліни

«ПОЛІТОЛОГІЯ»

Відповідальний за випуск Щербак В. М.
Редактор